

Roelant Savery te Praag

De boeiende ligging en het afwisselend silhouet van Praag zijn in het laatste kwart van de 16de en in het begin van de 17de eeuw verschillende malen door Nederlandse kunstenaars getekend en ook enkele keren geschilderd. De eerste van de tekenaars was Joris Hoefnagel, die tussen 1560 en 1570 Europa doortrok om overal stadspanorama's op te nemen, welke Georg Braun te Keulen na 1572 in zijn edities van de 'Civitates Orbis Terrarum' begon uit te geven. Terwijl Hoefnagel de stad nog op een ietwat schematische wijze weergaf, wist Lucas van Valckenborch in zijn groot gezicht van 1580 in het Praagse Museum de ligging reeds op natuurlijke wijze te schilderen. De nog altijd vrijwel onbekende Philips van den Bossche, die als 'borduurwerker' in dienst van de Keizer in rekeningen genoemd wordt, volgde hem hierin met een door Wechter gegraveerd panorama van 1606.

Tussen 1580 en 1600 schijnt ook Jan Bruegel de stad bezocht te hebben, want we vinden een uitzicht op Praag in een van zijn landschappen van 1598 opgenomen.

Geen van deze kunstenaars heeft zich echter het beeld van Praag zo eigen gemaakt als twee schilders uit de school van Coninxlo, Pieter Stevens en Roelant Savery, die beiden in dienst

van Rudolf II hebben gewerkt en beiden jeugdig naar Praag gekomen waren, in de leeftijd, waarin men nog sterk ontvankelijk is voor de charme van een vreemde omgeving.

Vooral bij Savery moet dit het geval geweest zijn. Hij was omstreeks 1604 naar Praag gekomen in hetzelfde jaar waarin Philips van den Bossche daar het eerst in dienst van het Keizerlijk hof vermeld wordt. Met onderbrekingen, een reis door de Tyoolse alpen en een verblijf te Wenen, bleef hij tot 1612 in de Boheemse hoofdstad. Dit laat een vrij grote marge voor het dateren van verschillende tekeningen, die Savery in en buiten de stad gemaakt heeft.

Een kort geleden door het Prentenkabinet verworven blad kan aan deze serie toegevoegd worden en mede helpen om de snelle ontwikkeling van Savery's tekenstijl te Praag duidelijker voor de geest te brengen.

Tot nog toe kende men het grote getekende panorama uit de verzameling Petscheck te New York¹, een grote tekening van de Moldau in Praag met houtvloten in de verzameling Oppé

¹ *Afgeb. door: Zneněk Wirth, Prague en images, 1958, afb 25.*

te Londen¹, een gezicht op Praag met het opschrift 't Slot te Praag' in het Fitzwilliam Museum te Cambridge², een vergezicht op de stad te Kopenhagen³, het laatste gelijkend op tekeningen van de hand van Pieter Stevens, en de kleinere schetsen: het blad in de vroegere verzameling Hofstede de Groot van de z.g. 'Kleinseite' bij de Karelsbrug en dat in de verzameling Bruce Ingram eveneens van bovengenoemde brug⁴ en tenslotte de studie van de Belvédère in de Nat. Gallery te Ottawa⁵. Het gezicht uit de verzameling Petscheck zou wel het blad uit de veiling P. de Haan van 9 maart 1767 kunnen zijn, maar het is niet duidelijk, welke vier 'Gezichtjes in Praag' de verzamelaar Feitama⁶ bezeten heeft, hoogst waarschijnlijk wel de studie te Ottawa, die kan gelden als een van de 'twee gezichtjes bij het kasteel' (nrs. 69 en 70 van Kunstboek F). Er moeten

dus nog meer Praagse studies van Savery geweest zijn dan wij thans kennen⁷.

Een deel van de hierboven genoemde tekeningen is in een aan Bruegel ontleende, bedachtzame pen-techniek uitgevoerd.

Het best kan met de afhankelijkheid van Bruegel in het blad met de Belvédère in het Museum van Ottawa zien. Een ander deel is in een gemengde techniek van krijt en pen uitgevoerd. Houbraken

¹ *Cat. Savery-tentoonstelling, Gent, 1954, nr. 165.*

² *Cat. Fifteenth and Sixteenth Century Drawings, 1960, nr. 66.*

³ *Tentoonstelling Kopenhagen 1953, nr. 36.*

⁴ *Cat. Savery-tentoonstelling, Gent, 1954 nr. 168.*

⁵ *Ibidem nr. 145.*

⁶ *Veil. Feitama, 16 Oct. 1758.*

⁷ *De tekeningen van Praag in de verzameling van Frits Lugt te Parijs kunnen dit niet zijn, daar deze meer aan Pieter Stevens dan aan Savery herinneren.*

Afb. 1. Roelant Savery, Gezicht op Praag, Tekening met krijt en pen. Rijksprentenkabinet.

Afb. 2. Roelant Savery, Gezicht op Praag (detail)

spreekt over deze techniek van Savery in zijn biografie. Tenslotte zijn er ook tekeningen, als de studie van de Karelsbrug in de verzameling Bruce Ingram, geheel met krijt gedaan. Juist in deze laatste tekening is het Bruegeliaanse karakter al sterk aan het verdwijnen.

Wij kunnen uit het voorgaande al opmaken dat Savery, als hij uitvoerig beschrijven wilde, zich naar het voorbeeld van Bruegel richtte. Hij volgde dezelfde werkwijze die Bruegel in zijn 'naar het leven'-studies had toegepast¹: een opzet met krijt en een nauwkeuriger uitwerking met de pen. In de Amsterdamse tekening is dit goed te volgen.

Op dit blad² tekende Savery de stad gezien van de heuvels bij het Strahow-klooster, waarvan rechts de ingangspoort en enige gebouwen te zien zijn. Geheel links ligt het Keizerlijk slot en in de kom tussen de heuvelhellingen ziet men de twee delen van de stad gescheiden door de Moldau. De krijtlijnen van de eerste opzet voor het stads-gedeelte zijn hier en daar nog flauw te onderscheiden. In de voorgrond, waar de pen nog weinig gewerkt heeft, is de opzet duidelijker te volgen. Op verschillende plaatsen zijn de krijtlijnen hier niet overgenomen, b.v. bij de herder met zijn kudde geiten, die naar rechts de heuvel opgedreven worden.

Toen hij zijn eerste schets maakte, dacht Savery waarschijnlijk nog niet aan de afsluiting van zijn tekening aan de rechterkant, want de inktlijnen van het plateau, waarop een kunstenaar zit met een blad papier in de hand en inktkoker en penhouder naast zich, oversnijden ten dele enkele geiten, die daar aanvankelijk met het krijt zijn aangebracht maar later niet zijn overgenomen.

Dit heuvelfragment en de tekenaar zijn niet naar de natuur, maar uit herinnering ontstaan. Zo kan de inspiratie voor de tekenaar afkomstig zijn van Cock's prent naar Bruegel met de ontvoering van Psyche in een rivierlandschap³.

Het is duidelijk dat Savery uit Amsterdam naar Praag vertrok ter dege geschoold door Bruegel's kunst. Hij zou anders ook niet het landschap in het Museum te Genève van 1607 hebben kunnen stofferen met direct aan Bruegel ontleende

figuren, evenmin als hij voor het boerenfeest buiten een herberg, het schilderij in het Brussels' Museum van 1608, een reeks van Bruegel's 'naar het leven'-tekeningen had kunnen paraphraseren.

Maar het zijn niet alleen Bruegel's typen, die Savery in zijn geheugen of in zijn schetsboeken met zich meenam, maar het is ook zijn teken-techniek zoals die in het gezicht op Praag vooral in de rechtervoorgond voorkomt: de vinnig neergezette modellerende arcerinkjes, die Bruegel vooral in zijn landschappen gebruikte.

Roelant Savery kan deze tekenstijl maar bij één kunstenaar geleerd hebben, nl. zijn oudere broer Jacques Savery, van wie wij een zeer Bruegel-achtige, 1603 gedateerde, tekening in de verzameling Lugt kennen en aan wie waarschijnlijk veel meer pseudo-Bruegel-landschappen moeten worden toegeschreven dan tot nu toe gedaan werd.⁴

Welnu, dit klopt met wat van Mander ons over Roelant vertelt. Hij noemt hem een leerling van Jacques Savery, zijn broer, 'die in manier van werken en kunstvaardigheid sterk doet denken aan zijn meester'. Dit schreef van Mander in 1604 of iets eerder, toen hij nog niet wist hoe Roelant zich later zou ontwikkelen.

Uit Praagse schilderijen blijkt, dat Roelant Savery nog in 1608 de Bruegel-traditie voortzette; daarna nam hij hoe langer hoe meer elementen van Coninxlo en Brill over, die zijn werk een heel andere tournure gaven.

De tekening in het Prentenkabinet zal dus waarschijnlijk vóór zijn reis door Tyrol, die tussen 1606 en 1608 viel, gemaakt zijn.

¹ Zie over deze techniek: J. G. van Gelder in het *Bulletin van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel*, 1960, p. 32.

² Verworven door het Prentenkabinet in 1959; de afmetingen zijn: 31,8 × 48,2 cm.

³ René van Bastelaer, *Les estampes de Pieter Bruegel l'Ancien, Bruxelles 1908*, nr. 1.

⁴ Vgl. F. Lugt in: *Inventaire Général des dessins des écoles du Nord, Ecole hollandaise II, Paris 1931*, nr. 709 en de toeschrijvingen bij Ch. de Tolnay, *Die Zeichnungen Pieter Bruegels, Zürich 1952*, A 16 en 17. Ludwig Münz heeft deze groep nog uitgebreid in zijn *Bruegel Drawings*, Phaidon Press 1961.